

Investigating Resilience of Adolescents in Different Risk Groups

Hasan YILMAZ¹, Önder SİPAHİOĞLU²

ABSTRACT. Resilience, especially with diagnosis and prevention, increase its importance in the educational field. The aim of this study is to investigate adolescents' resilience levels across different risk groups. 499 high school students who are students in Aksaray were participated in this study. Resilience and youth development module-Turkish version and demographic data form were used as research instruments in this study. The scale used in this research was a 54-item Likert type revised. The data were analysed techniques, exploratory factor analysis, and variance analysis (t-test and ANOVA). The findings showed that being in poverty (with family), living with single parents, gender and school type differentiate on protective factors.

Key Words: Resilience, adolescence, one parent

SUMMARY

Purpose and significance: Resilience, especially with diagnosis and prevention, increase its importance in the educational field. The aim of this study is to investigate adolescents' resilience levels across different risk groups.

Methods: 499 high school students who are students in Aksaray were participated in this study. Resilience and youth development module-Turkish version and demographic data form were used as research instruments in this study. The scale used in this research was a 54-item Likert type revised. The data were analyzed techniques, exploratory factor analysis, and variance analysis (t-test and ANOVA).

Results: The findings showed that being in poverty (with family), living with single parents, gender and school type differentiate on protective factors. Protective factors such as home caring relationships, high expectations and participating in home activities were found higher in students who live with single parents than students who live with both parents. Peer caring relationships, empathy, aims and educational aspirations of adolescents in poverty in different gender groups were found higher in females than males. In the same group, adolescents' sense of problem solving abilities was found higher in males than females. Adolescents live with single parents in groups constructed for gender, peer caring relations, empathy and home caring relationships were found higher in females than males. In the same group, sense of problem solving abilities was found higher in males than females. In terms of the school type variable, school caring relationships, educational aspirations, aims and sense of problem solving abilities were found higher in Science and Anatolian Teacher High School students than Anatolian High School students.

Discussion: The findings showed that being in poverty (with family), living with single parents, gender and school type differentiate on protective factors. These results indicate that, for educational and counseling programs that deal with adolescent resilience must be underlined.

¹ Ph.D. Konya University, Faculty of A.K. Education, Department of Educational sciences, Counseling and Guidance, Konya, Turkey, e-mail: hasanyilmaz2001@hotmail.com.

² School Counselor, Republic of Turkey Ministry of National Education

Farklı risk gruplarındaki ergenlerin psikolojik sağlamlıklarının incelenmesi

Hasan YILMAZ¹, Önder SİPAHİOĞLU²

ÖZ: Psikolojik Sağlamlık, özellikle teşhis ve önleme kavramları ile beraber gün geçtikçe eğitim çevrelerinde önemini artırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, farklı risk gruplarındaki ergenlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesidir. Araştırmaya Aksaray İlinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı ortaöğretim okullarında öğrenim gören 499 öğrenci katılmıştır. Veri toplama aracı olarak Psikolojik Sağlamlık ve Ergen Gelişim Ölçeğinin Türkçe uyarlaması ve araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu kullanılmıştır. Ölçek 54 maddeli dördümlü likert tipi bir ölçektir. Elde edilen veriler; açımlayıcı faktör analizi, t-testi ve ANOVA teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, yoksulluk içinde bulunma (ailesi ile birlikte), tek ebeveyn ile yaşama, cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre farklılaştığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik sağlamlık, ergen, tek ebeveyn

GİRİŞ

Son yıllarda, ergenlerdeki risk ve sağlamlık kavramı, gelişimsel psikoloji, danışmanlık ve psikiyatri literatürüne girmiştir. Psikolojik Sağlamlık, özellikle teşhis ve önleme kavramları ile beraber gün geçtikçe eğitim çevrelerinde önemini artırmaktadır. Çocukluk ve ergenlik dönemlerinde ortaya çıkabilecek gelişimsel problemler dikkate alındığında, zorluklarla başa çıkabilme ve uyum gösterme süreci olarak tanımlanabilecek psikolojik sağlamlık kavramı, okullardaki psikolojik danışma servisleri için son derece önem kazanmaktadır.

Psikolojik sağlamlık, geniş ve kavramsal bir konu olup, olumsuz düşünceleri bertaraf edip ve onun yerine pozitif adaptasyonu sağlama sürecidir (Masten ve Obradovic, 2006). Psikolojik sağlamlık, basit bir stres olayı karşısında zarar görmeme anlamına gelmemektedir. Psikolojik sağlamlık kavramının en önemli unsuru olumsuz olaylar karşısında yeniden güç elde edebilmektir (Olsson, Bond, Burns, Vella-Brodrick ve Sawyer, 2003).

Stewart, Reid ve Mangham (1997), psikolojik sağlamlığın, literatürdeki çeşitli tanımlarını gözden geçirerek bu tanımlarda ki ortak temaları şöyle belirtmişlerdir:

- Psikolojik sağlamlık, bireylerin belirli özellikleriyle çevreleri arasında karmaşık ve karşılıklı bir oyundur.
- Psikolojik sağlamlık, başa çıkma yeteneği ile stres arasındaki bir dengeden oluşur.
- Çoklu stres veren yaşam olaylarından türeyen risk faktörleri ve riskin olumsuz etkisini yatıştıran ya da azaltan koruyucu faktörler, psikolojik sağlamlığa katkıda bulunur.
- Psikolojik sağlamlık dinamiklidir.
- Psikolojik sağlamlık gelişimseldir. Başarılı olma bireyin yeteneklerini güçlendirir.
- Psikolojik sağlamlık yaşam geçişlerinde en önemli faktördür.

Psikolojik sağlamlık çalışmaları başlangıçta dayanıklı bireyler incelenerek özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu kişileri betimlemek için İngilizce literatürde “resilient” kavramı kullanılmaktadır. “Resilient” çabuk iyileşen, kendini toparlayan, güçlükleri yenme yeteneği olan, dirençli, esnek kişi anlamına gelmektedir. Ayrıca bir kişilik özelliği olarak İngilizce literatürde “resilience” “resiliency” kavramları çabuk iyileşme gücü, zorlukları yenme gücü, dirençlilik, esneklik,

¹ Yrd. Doç. Dr. Konya Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Ana Bilim Dalı, Meram, Konya, e-posta: hasanyilmaz2001@hotmail.com

² Uzman Psikolojik Danışman, MEB.

yılmazlık, dayanıklılık, sağlamlık anlamlarında kullanılmaktadır (Bezmez, Blakney, Brown, 1999, Akt; Gürkan, 2006).

Masten ve Reed (2002) risk faktörleri ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki ile ilgili “Psikolojik sağlamlık, sadece kişi bir tür risk ya da zorluk yaşadığı zaman tanımlanabilir” iddiasında bulunmaktadır. Belirgin bir risk durumunun olmadığı koşullarda yaşayan çocuklara “yeterli”, “iyi uyumlu” ya da sadece “normal” denilebilir, fakat bu çocuk ya da ergenler için “sağlamlık” olgusundan bahsedilemez (Akt; Gürkan, 2006). Ya da bazı durumların risk faktörü içinde değerlendirilebilmesi için örneğin bir boşanma olgusunda, anne babaya ait çatışmanın olması ve çocuğun bu çatışmalardan olumsuz olarak etkilenmesi gerekmektedir (Rodgers ve Rose, 2002).

Literatürde, psikolojik sağlamlık kavramı çerçevesinde, özellikle çocuk ve gençleri konu alan birçok farklı risk faktörü üzerinde çalışılmıştır. Bu risk faktörleri Gürkan (2006) tarafından şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- Erken doğum
- Olumsuz yaşam olayları
- Kronik hastalıklar, hastaneye yatırılma
- Anne babaların beden hastalığı ya da psikopatolojisi
- Anne babaların ayrı yaşaması, boşanması ya da tek anne baba ile birlikte yaşamak
- Ergenlik döneminde anne olma
- Okulda başarısızlık ya da okulu bırakma
- Uyuşturucu kullanma
- Başarısız ilişkiler
- Hafif / ağır suçlar
- İssizlik
- Hastalık
- Anne babalardan birini ya da ikisini de erken kaybetme
- Düşük sosyo-ekonomik düzey, ekonomik zorluklar ve yoksulluk
- Çocuk ihmal ve istismarı
- Savaş ve doğal afetler gibi toplumsal travmalar
- Toplumsal şiddet ve ailevi felaketler
- İlgisiz anne baba tutumları/ Kötü çocuk yetiştirme yöntemleri
- Evsizlik

Risk altında olmanın olumsuz etkilerini azaltmaya hizmet eden ve bireyin gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamasına yardımcı olan değişkenlere koruyucu faktörler denilmektedir (Mangham, McGarth, Reid, ve Stewart, 1998; Akt; Terzi, 2005). Masten (1994), Koruyucu faktörlerin ve risk faktörlerinin iki zıt kutup olduğunu ve psikolojik sağlamlık becerisini arttırırken, stresi azalttığını ifade etmekte ve (Akt; Kararımak, 2006) koruyucu faktörleri, risk ya da zorluğun etkisini yumuşatan, azaltan ya da ortadan kaldıran, sağlıklı uyumu ve bireyin yeterliklerini geliştiren durumlar olarak tanımlamaktadır (Akt; Gerenberg, 2006).

Jessor (1987), koruyucu faktörleri, problem davranışlara karşı kişisel ve sosyal kontrol sağlanması ve algılanan sosyal desteğin yeterli olması gibi problem davranışlarla ilgilenme olasılığını azaltan faktörler olarak belirtilmektedir (Akt; Siyez, 2006). Romano ve Hage (2002) ise, koruyucu faktörlerin varlığı, bir taraftan problemi ortaya çıkmadan önce önlemeyi ve bir problem davranışın oluşumunu azaltmayı sağlarken diğer taraftan var olan sorunun etkisini azaltarak bireyin duygusal ve

fiziksel iyi oluşunu arttıracak davranışları, tutumları ve bilgileri güçlendirmesine yardımcı olarak zorluklar karşısında ayakta kalmasını sağlamaktır (Akt; Terzi;2005).

Psikolojik sağlamlık araştırmalarında risk durumu ve sağlıklı uyum ve herhangi bir yeterlik arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan iki temel yaklaşım yöntemi vardır: (1) Değişken temelli yaklaşımda; risk, uyum ve yeterlik ile bireysel ailesel ve çevresel koruyucu faktörler arasındaki ilişkiler çok değişkenli istatistik yöntemleri ile incelenmektedir (Masten ve Red, 2002, Akt; Gizir, 2004), (2) Birey temelli yaklaşımda ise, yüksek risk koşulları içindeki iki grup sağlam (resilient) ve kolay incinebilir (vulnerable) arasında karşılaştırmalı çalışmalar yapılmaktadır (Masten ve Red, 2002, Akt; Gizir, 2004).

Psikolojik sağlamlıkla ilgili en kapsamlı boylamsal araştırma Werner tarafından yapılmıştır. Araştırma grubunu Hawaii'nin Kauai adasında 1955 yılında doğan 698 çocuk oluşturdu ve bu çocuklar yaklaşık 40 yıl boyunca izlenerek yüksek risk çevrelerine büyümenin çocuklar üzerindeki etkileri araştırıldı. Çocukların ebeveynlerinin çoğu, Japon, Portekiz, Filipin, ve Havaii vasıfsız çiftlik işçileriydi. Bu gruplardaki kültürel farklılıklar onların çocuk yetiştirme tarzlarının birbirinden farklılaşmasına neden olmaktadır. Çocukların %54'ünün ailesi yoksul olduğu ve yaklaşık olarak 1/3 ünün ailesinde şiddet, alkolizm, boşanma, ciddi sağlık problemleri ve akıl hastalığını gibi olumsuz durumlar olduğu için yüksek risk grubu olarak kabul edildi. Bu kişiler 30'lu yaşlara gelinceye kadar bu araştırma sürdürülmüştür. Bu çocukların yaklaşık yarısı yoksulluk içinde büyümüş, 1/6'sına zihinsel engelli tanısı konmuş, 2/3'ünde yaşamlarının ilk on yılında ciddi biçimde öğrenme güçlüğü görülmüştür. Bununla birlikte araştırmacılar, bu çocukların yaklaşık üçte birinin oldukça normal birer genç yetişkin olduklarını saptamışlardır. Bu çocuklara "sağlam" çocuklar denmiştir. Araştırmacılar bu çocukları diğerlerinden farklı kılan etmenleri belirlemek için bu çocukların bireysel özelliklerini, aile yapılarını ve çevresel faktörleri incelemişlerdir. Sonuçta bu çocukların diğer akranlarına göre daha özerk, bağımsız, empatik, becerikli ve meraklı oldukları, akranlarıyla daha iyi ilişkiler kurdukları ve daha iyi sorun çözme becerilerine sahip oldukları bulunmuştur (Werner, 1994; 1995; Werner & Smith, 1989; 1992, Akt; Seccombe, 2002).

Werner ve Smith (1977; 1989; 1992) tarafından yürütülen bir başka boylamsal çalışmada, anne-babanın ruh sağlığının bozuk, alkolik, istismarcı ya da suç işlemiş olduğu ailelerde ya da yoksulluk, savaş gibi olumsuzlukların yaşandığı toplumlarda büyüyen çocukların yarısı ile üçte ikisi arasında bir oranının bu zorlukların üstesinden geldiğini ve yaşamlarındaki bu riskleri "sağlamlığa" dönüştürdüklerini belgelemiştir. Sağlamlık terimi risk ve zorluklar karşısında başarılı bir uyum ve değişim süreci geliştirmeye yardımcı olan özellikleri tanımlamak için kullanılmaktadır (Akt; Eminağaoğlu, 2006).

Öğrenciler ile yapılan bir başka çalışmada Alfred ve Smith (1989) psikoloji bölümünde okuyan 84 üniversite öğrencisinin stresli durumla karşılaştıklarında bilişsel değerlendirmelerini incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda, psikolojik olarak sağlam olan bireylerin tehdit oluşturan durumla karşılaştıklarında değerlendirmelerini olumlu olduğunu ve psikolojik sağlamlığın stres üzerinde orta düzeyde ilişkisi olduğunu belirtmişlerdir (Akt; Terzi, 2005).

Sheppard ve Kashani (1991) 14-16 yaşları arasında 75 erkek ve 75 kadın toplam 150 kişinin katıldığı araştırmalarında, psikolojik sağlamlığın bağlanma ve meydan okuma unsurları ile kaygının fizyolojik ve psikolojik unsurları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmanın sonuçları, düşük stresli erkeklerin bağlanma ve denetim düzeyi ile ilişkili olarak daha az fizyolojik ve psikolojik belirti gösterirken; yüksek stresli erkeklerin bağlanma ve denetim düzeyi düşük olduğu durumda daha fazla problem yaşadıklarını göstermiştir. (Akt; Terzi, 2005)

Boşanmış ebeveynlere sahip olma, okulda düşük not alma, işini kaybetme gibi yaşam olaylarıyla karşılaşmış 14-17 yaş grubu 144 çocukta sağlamlık özelliklerinin araştırıldığı diğer bir çalışmada ise psikolojik sağlamlığın ölçümünde akran ve öğretmen derecelendirme ölçeklerine ve okul notlarına başvurulmuştur. Zeka, içsel denetim odağı, sosyal yetenekler, ego gelişimi ve olumlu yaşam olayları, sağlamlıkla ilişkili bulunmuştur (Luthar, 1991, Akt; Eminağaoğlu, 2006). Jessor, Van Den Bos, Vanderryn, Costa ve Turbin (1995) çalışmalarında, bireyin çevresindeki yetişkinlerle olumlu ilişkilerinin olması, arkadaşlarının olumlu davranış örüntülerine sahip olması ve ailenin çocuk

üzerinde kontrolü olması gibi koruyucu faktörlerin problem davranışların görülme sıklığını azalttığı belirlenmiştir (Akt; Siyez, 2006).

Cappella ve Weinstein (2001) araştırmalarında liseye düşük okuma yeterliliği ile başlayan ergenlerin, akademik başarısızlığa ve okulu bırakmaya karşı daha eğilimli olduklarını bulmuşlardır. Liseye kadar düşük başarı riski altında bulunan çocuklar, lisede de başarısızlığa karşı daha eğilimlidirler. Liseye okuma yetersizliği ile başlayan ergenlerin %85'i aynı şekilde kalmaktadır. Sadece %15'i okuma yeterliliğini orta düzeye veya üst düzeye çıkarabilmektedir. Fakat daha az başarısızlıkla liseye geçiş yapanlar okuma düzeylerini orta veya üst düzeye çıkarabilmektedirler. Öğrencilerin akademik sağlamlığını yordayan koruyucu faktörler; deneyimlerden, demografik özelliklerden, psikolojik alanlardan ve okul çevresindeki ortamlardan gelmektedir. Kadın olmak, içsel kontrole sahip olmak ve lisede akademik bir eğitim almak; lisedeki akademik sağlamlığı yordamaktadır. (Akt, Özcan, 2005). Cumberland-Li, Einsberg ve Reiser (2004), çocukların sağlamlık düzeyleri ve duygularını kontrol edebilmeleri konusunu araştırmışlardır. Çalışmanın örneklemini yaş ortalaması 6 olan, 42 kız ve 40 erkek çocuk oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda kızların erkeklere oranla duygularını daha yüksek düzeyde kontrol edebilme yeteneğine sahip oldukları ortaya konmuştur.

Türkiye'de Psikolojik sağlamlıkla ilgili çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu araştırmalara ilişkin bilgiler ve araştırma sonuçları aşağıda özetlenmiştir.

Gizir (2004) tarafından yapılan çalışmada yoksulluk içindeki sekizinci sınıf ilköğretim okulu öğrencilerinin akademik sağlamlıklarının (academic resilience) gelişmesine yardım eden koruyucu bireysel özellikler ile çevresel faktörlerin incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara ilinin düşük sosyo-ekonomik düzeyde olan gecekondu bölgelerindeki 6 ilköğretim okuluna devam eden 872 (439 kız, 433 erkek) sekizinci sınıf öğrencisinden oluşmaktadır. Öğrencilerin 6., 7. ve 8. sınıf genel not ortalamaları "Akademik Başarı" ölçütü olarak kabul edilmiştir. Gizir' in çalışması sonucunda amaç olarak yoksulluk altında yetişen ergenlerin psikososyal gelişmelerini ve sağlamlıklarını artırmak için mevcut kaynakların çeşitliliğini ve bu kaynaklara ulaşılabilirliği artırmak, aynı zamanda akademik sağlamlık sürecine katkı sağladıkları gözlenen bireysel ve çevresel koruyucu faktörleri harekete geçirerek, yoksulluğun ergenler üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak gerektiği belirlenmiştir.

Özcan (2005) tarafından yapılan bir araştırmada lise öğrencilerinin sahip oldukları psikolojik sağlamlık özellikleri ve koruyucu faktörler ailelerinin birliktelik boşanmışlık durumuna ve öğrencilerin cinsiyetlerine göre karşılaştırılmıştır. Ayrıca, ailelerinin birliktelik-boşanmışlık durumu ve öğrencilerin cinsiyetinin öğrencilerin sahip oldukları sağlamlık özelliklerini ve koruyucu faktörleri yordayıp yordamadığına bakılmıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara ili Mamak ilçesindeki liselerden 70'i anne-babası boşanmış, 82'si anne-babası birlikte yaşayan olmak üzere, toplam 152 öğrenciden oluşmuştur. (Boşanmış aile çocukları okul rehberlik ve psikolojik danışma servislerindeki öğrenci tanıma formlarından yararlanılarak tespit edilmiştir). Bu öğrencilerin 76'sı kız, 76'sı ise erkektir. Öğrencilerin sahip oldukları psikolojik sağlamlık özellikleri ve koruyucu faktörler California Yılmazlık Değerlendirme Ölçeği ile saptanmıştır. Araştırmada, anne-babası birlikte olan lise öğrencilerinin sahip olduğu sağlamlık özellikleri ve koruyucu faktörler anne babası boşanmış olanlara göre daha yüksektir. Cinsiyete göre ise kızların empatik becerilere erkeklere göre yüksek düzeyde sahip oldukları bulunmuştur.

Terzi (2005), öznel iyi olmaya ilişkin psikolojik sağlamlık modeli araştırmasının örneklemini Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesinin 395 öğrencisi oluşturmaktadır. Psikolojik sağlamlığın bilişsel değerlendirme ve başa çıkma aracılığı ile iyi olma üzerinde etkisinin olduğu ortaya koyulmuştur. Yine Türkiye'de Gürkan (2006) tarafından yapılan araştırmada "yılmazlık eğitimi grup danışma programı"nın üniversite öğrencilerinin yılmazlık düzeylerine etkisi incelenmiştir. Bu çalışma Ankara Üniversitesi ve Gazi Üniversitesinden yılmazlık düzeyi düşük olan öğrenciler arasından yansız olarak seçilmiş 36 denekle gerçekleştirilmiştir. Araştırma sürecinde "yılmazlık eğitimi grup danışma programı" uygulanan grubun ve uygulanmayan grubun "Yılmazlık Ölçeği" (YÖ) öntest ve sontest puanları arasında fark olup olmadığı test edilmiştir. "Yılmazlık Eğitimi Grup Danışma Programı"nın deneklerin yılmazlık özelliklerini arttırmakta etkili olduğu ve bu etkinin uzun süreli olduğu

görülmüştür. Bu araştırmada, yılmazlık düzeyleri düşük kişilere yılmazlık düzeylerini arttırmaları için bilgi, beceri ve farkındalık kazanmalarına yardımcı olabilecek yaşantılar geçirmelerini sağlayacak psikodrama ile bütünleştirilmiş bilisel davranışçı yaklaşım ve varoluşçu yaklaşım odaklı, bilgilendirmeye, yarı yapılandırılmış psikodrama ısınma oyunları ile etkileşime dayalı yılmazlık eğitimi grup danışma programı geliştirilmiş ve etkililiği deneysel olarak test edilmiştir.

Eminağoğlu (2006), lise ve üniversite öğrencilerinden farklı olarak sokak çocuklarının sağlamlığı konusunda çalışma yapmıştır. Bu araştırmada sokak çocuklarının sağlamlık özelliklerinin çalışan çocuklarından hangi açılardan farklılaştığını belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmadaki örnekleme, İzmir'de yaşayan 12-16 yaş arası 27 sokak çocuğu ve kontrol grubunu oluşturan, sokakta kalma yaşantısı hiç olmamış 12-16 yaş arası 27 çalışan çocuk oluşturmaktadır. Bu araştırmada sokak çocuklarının dayanıklılık özelliklerinin belirlenmesi amaçlanarak sokak çocuklarının sokak yaşamının olumsuzluklarına karşı hangi güçlü yanlarını kullandıklarının ya da harekete geçirdiklerinin anlaşılmasına çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda; sokak çocuklarının, çalışan çocuklardan farklılaşan sağlamlık özellikleri şu şekildedir: Sokak çocuklarının, çalışan çocuklara göre işbirliği ve duygusal yakınlık kurma davranışına daha yatkın olduğu görülmüştür. Sokak çocuklarının çalışan çocuklardan farklılaşan yetersizlikleri ya da kötü özellikleri ise; yüksek düzeyde depresif duygulanıma sahip olma, etkili örgütsel davranış yetersizlikleri ve daha yüksek bilişsel katılık özelliklerine sahip değildir.

Psikolojik sağlamlık çalışmalarının sonucunda ulaşılan son nokta, ilgili kişilerin risk faktörlerini ortadan kaldırma ya da etkisini azaltma yönünde çalışmaların, bireylerin gelişim süreci içerisinde psikolojik sağlamlık niteliklerini artırmaya ve varolanları fark etmeye yarayacak etkili çalışmaların içsel ve dışsal koruyucu faktörlerin etkisini artıran ve farkına varılmasını sağlayan çalışmaların öneminin bir kez daha ortaya çıkmış olmasıdır (Anctil, McCubbin, O'Brien, Pecora, 2007). Çünkü yapılan araştırmalar açık bir şekilde psikolojik olarak sağlam olan bireyler ile sağlam olmayanların farklarını ortaya çıkarmıştır.

Araştırmanın Amacı

Boşanmayı ve ayrılığı yaşayan ergen ve çocuklar ruhsa problemler yaşama riskiyle karşı karşıyadır. Ayrılık ve boşanma ile ergen intiharları arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Psikolojik olarak sağlam olan ergenler, olaylar her ne kadar acı verici ve stresli olsa da zarar görmekten kaçmıyor, bunun yerine boşanmayı bir büyüme ve gelişme süreci olarak yaşıyorlar (Robson, 1991, Akt; Gürkan, 2005). Boşanma strese yol açmasına rağmen, toplumdaki ve aileden gelen sosyal destekler stresi azaltıp, olumlu sonuçlar ortaya çıkarabilir. Ortamsal değişkenler, sadece aile etkileşimini etkiledikleri zaman (anne babalık davranışları gibi) çocuğun uyumunu etkilemektedirler. En ağır şartlarda bile yüksek düzeyde anne babalık becerileri çocuğun uyumu için yeterli gözükmektedir (Benard, 1991; Forgatch, Petterson ve Ray, 1996. Akt; Gürkan, 2005).

Bu araştırmanın genel amacı, tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesidir. Bu genel amaç doğrultusunda; tek ebeveyn ile yaşayan ergenler için hangi koruyucu faktörler söz konusu olduğu; Ergenlerin ebeveyn birlikteliğine ve cinsiyet değişkenine göre oluşturulan gruplarda koruyucu faktör özelliklerinin farklılaşp farklılaşmadığı sorularına cevap aranmıştır.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Araştırma grubunu Aksaray ili sınırları içinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı Fen Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi ve Anadolu Liselerinin 9, 10 ve 11. sınıflarında eğitim-öğrenimlerini sürdüren 499 ergen oluşturmaktadır. Araştırmada Fen lisesi Anadolu Öğretmen Lisesi ve Anadolu Liselerinin tercih edilme nedeni, ergenlerin, yoksulluk ya da tek ebeveyn ile yaşama riskine rağmen OKÖSYS'de (Orta Öğretim Kurumları Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı) başarılı olmalarıdır. Bu öğrencilerin her biri kendi eğitim öğretim dönemleri içinde, 7500-8000 8. sınıf öğrencisi içinden ilk 500 e girerek akademik anlamda başarı göstermişlerdir. Psikolojik Sağlamlık kavramının en önemli özelliği zorlu bir yaşam olayından sonra toparlanarak yeniden eski haline gelebilmektedir. Bu anlamda

araştırma grubundaki öğrenciler risk grubunda olmalarına rağmen, Orta Öğretim Kurumları Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavında başarı göstererek olumlu sonuç elde etmişlerdir.

İşlem

Aksaray İl Millî Eğitim Müdürlüğünden araştırma için gerekli izinler alındıktan sonra belirlenen okulların psikolojik danışmanları (rehber öğretmen) ile yüz yüze görüşülerek araştırma hakkında bilgi verilmiş ve tek ebeveyn ile yaşayan öğrencilerin buldukları şubeler tespit edilmiştir. Bu işlemten sonra risk grubunda bulunan bu öğrencilere ölçek uygulanmıştır. Ancak öğrencilerin deşifre olmalarını engellemek amacıyla her şubeden yoksulluk ya da tek ebeveyn ile yaşama anlamında risk grubunda olmayan 5 ya da 10 öğrenciye de ölçek uygulanmıştır. Araştırmada toplam 833 ortaöğretim öğrencisine Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği ile birlikte demografik bilgi formu uygulanmıştır. Araştırmada seçilen risk faktörü; ölüm, boşanma, ya da terk edilme nedenleri ile “*tek ebeveyn*” ile yaşamadır. Tek ebeveyn ile yaşayan ergenler demografik bilgi formuna verilen cevaplar doğrultusunda belirlenmiştir.

Tablo 1. Tek ebeveyn ile yaşayan ergenlere ait bilgiler

Nedeni	Cinsiyet	n	Toplam	Yüzde %
Boşanma	Kız	33	58	60.42
	Erkek	25		
Ölüm	Kız	19	31	32.29
	Erkek	12		
Terk edilme	Kız	5	7	7.29
	Erkek	2		
Toplam			96	100.00

Veri Toplama Aracı

Araştırmada veriler, California Eğitim Müdürlüğü için araştırma ve geliştirme kurumu olan Wested tarafından geliştirilmiş ve Cem Ali Gizir tarafından Türkçeye uyarlanmış Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği (PSEGÖ) gerekli izin alınarak kullanılmıştır. Ayrıca araştırmada araştırmacı tarafından hazırlanmış olan kişisel bilgi toplama formu da kullanılmıştır.

Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği olumlu ergen gelişimi ile ilişkilendirilen çeşitli içsel ve dışsal (bireysel ve çevresel) koruyucu faktörü betimlemek ve ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Adı geçen ölçekte, 33 madde aracılığıyla 9 dışsal koruyucu faktör (okul içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler, okul-içi etkinliklere katılım, çevresel ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler, çevresel etkinliklere katılım, arkadaş grubundaki ilgi, arkadaş grubundaki yüksek beklentiler, ev-içi ilişkilerde ilgi, ev-içi yüksek beklentiler, ev-içi etkinliklere katılım) ile başarılı ve sağlıklı gelişimlerini destekleyen çevresel kaynaklar ya da sistemleri incelemektedir. Ayrıca 18 madde ile de 6 içsel koruyucu faktör (işbirliği ve iletişim, empati, problem çözme, öz-yeterlik, öz-farkındalık ile amaçlar ve eğitimsel beklentiler) belirlenmektedir. Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği ayrıca okula bağlılık boyutunu ölçen ve kullanımı isteğe bağlı olan 5 madde içermektedir (Wested, 2001a; 2001 b, Akt; Gizir, 2006). Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeği dördümlü derecelendirme ölçeğidir: (1) Doğru değil, (2) Biraz doğru, (3) Oldukça doğru, (4) Çok doğru şeklinde puanlanmaktadır (Constantine ve Bernard, 2001, Akt; Özcan, 2006). Gizir (2004), tarafından 872 ergen üzerinde yapılan araştırmada Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeğinin 9 u dışsal ve 7 si içsel olmak üzere toplam 16 boyutlu olduğu ortaya konmuştur.

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada verilerin analizi için varyans analizi ve t-test tekniklerinden yararlanılmıştır. İki ilişkisiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın manidar olup olmadığını test etmek için t testi; ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalaması arasındaki farkın anlamlı bir şekilde farklı olup

olmadığını test etmek üzere de varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmada veriler bilgisayar ortamında incelenmiş olup, SPSS 13.0 programı kullanılmıştır. Araştırmada anlamlılık düzeyi olarak .05 seçilmiştir.

BULGULAR

Tek Ebeveynle Yaşayan Ergenlerin Koruyucu Faktörlerinin Belirlenmesi

Tablo 2 Tek Ebeveyn ile Yaşayan Ergenlerin Koruyucu Faktörlerinin Betimsel İstatistikleri

Faktörler	n	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	\bar{X}	Ss
Okul içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler	96	7	28	21.67	5.05
Okul içi etkinliklere katılım	96	4	16	10.11	2.82
Çevresel ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler	96	6	24	18.33	4.83
Arkadaş grubundaki ilgi	96	3	12	9.16	2.65
Arkadaş grubundaki yüksek beklentiler	96	3	12	7.84	1.94
Ev içi ilişkilerde ilgi	96	3	12	9.11	2.55
Ev içi yüksek beklentiler	96	3	12	10.29	1.67
Ev içi etkinliklere katılım	96	3	12	7.42	2.37
Empati	96	3	12	9.54	2.19
Problem çözme	96	4	16	8.14	2.63
Öz yeterlik	96	2	8	6.58	1.12
İş birliği ve iletişim	96	3	12	9.51	2.12
Amaçlar	96	2	8	7.08	1.29
Öz farkındalık	96	2	8	6.59	1.52
Eğitimsel beklentiler	96	2	8	7.35	1.38

Tek ebeveynle yaşayan ergenlerin koruyucu faktör özellikleri incelendiğinde; Okul-içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler, Çevresel ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler, Arkadaş grubundaki ilgi, Ev-içi ilişkilerde yüksek ilgi, Ev-içi yüksek beklentiler, Empati, Öz-yeterlik, İşbirliği ve iletişim, Amaçlar, Öz-farkındalık, Eğitimsel beklentiler den alınan puanların yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Okul-içi etkinliklere katılım, Arkadaş grubundaki yüksek beklentiler, Ev-içi etkinliklere katılım, Problem çözme, den alınan puanların ise orta düzeyde olduğu gözlenmiştir

Ebeveyn Birlikteliğine Göre Oluşturulan Gruplarda Koruyucu Faktör Özellikleri farklılıkları

Tablo 3 Ergenlerin koruyucu faktör özelliklerinin ebeveyn birlikteliğine göre t-testi sonuçları

Koruyucu Faktörler	Değişken	n	\bar{X}	Ss	t	P
Okul içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler	Tek Ebeveyn	96	21.67	5,05	-1,256	0,210
	Birlikte	403	21.00	4,49		
Okul içi etkinliklere katılım	Tek Ebeveyn	96	10.11	2.82	0.11	0.91
	Birlikte	403	10.15	2.93		
Çevresel ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler	Tek Ebeveyn	96	18.33	4.83	0.26	0.8
	Birlikte	403	18.48	4.86		
Arkadaş grubundaki ilgi	Tek Ebeveyn	96	9.15	2.65	0.64	0.52
	Birlikte	403	9.34	2.53		
Arkadaş grubundaki yüksek	Tek Ebeveyn	96	7.84	1.94	0.75	0.45

beklentiler	Birlikte	403	7.99	1.70		
Ev içi ilişkilerde ilgi	Tek Ebeveyn	96	9.11	2.55	-0.08	0.03*
	Birlikte	403	9.09	2.50		
Ev içi yüksek beklentiler	Tek Ebeveyn	96	10.32	1.88	0.12	0.04*
	Birlikte	403	10.29	1.67		
Ev içi etkinliklere katılım	Tek Ebeveyn	96	7.55	2.84	0.46	0.05*
	Birlikte	403	7.42	2.37		
Empati	Tek Ebeveyn	96	9.54	2.19	0.66	0.51
	Birlikte	403	9.70	2.07		
Problem çözme	Tek Ebeveyn	96	8.14	2.53	1.26	0.03*
	Birlikte	403	8.50	2.63		
Öz yeterlik	Tek Ebeveyn	96	6.58	1.12	-0.35	0.73
	Birlikte	403	6.53	1.37		
İş birliği ve iletişim	Tek Ebeveyn	96	9.51	2.12	-1.61	0.11
	Birlikte	403	9.14	2.01		
Amaçlar	Tek Ebeveyn	96	7.08	1.29	0.09	0.03*
	Birlikte	403	7.10	1.33		
Öz farkındalık	Tek Ebeveyn	96	6.59	1.52	-0.11	0.91
	Birlikte	403	5.58	1.45		
Eğitimsel beklentiler	Tek Ebeveyn	96	7.35	1.09	1.75	0.04*
	Birlikte	403	7.58	1.38		

$p < .05$

Ev-içi ilişkilerde yüksek ilgi faktörü öğrencilerin birlikte ve tek ebeveyn ile yaşama durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir [$t_{(1-497)} = -0.08$, $p < 0.05$]. Tek ebeveyn ile yaşayan öğrencilerin ev içi ilişkilerde yüksek ilgi düzeyleri ($\bar{X} = 9.11$), ailesi ile birlikte yaşayan öğrencilere ($\bar{X} = 9.09$) göre daha yüksektir. *Ev-içi yüksek beklentiler faktörü*, öğrencilerin birlikte ve tek ebeveyn ile yaşama durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir [$t_{(1-497)} = 0.12$, $p < 0.05$]. Tek ebeveyn ile yaşayan öğrencilerin ev içi ilişkilerde yüksek ilgi düzeyleri ($\bar{X} = 10.32$), ailesi ile birlikte yaşayan öğrencilere ($\bar{X} = 10.29$) göre daha yüksektir. *Ev-içi etkinliklere katılım faktörü*, öğrencilerin birlikte ve tek ebeveyn ile yaşama durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir [$t_{(1-497)} = 0.46$, $p < 0.05$]. Tek ebeveyn ile yaşayan öğrencilerin ev içi ilişkilerde yüksek ilgi düzeyleri ($\bar{X} = 7.55$), ailesi ile birlikte yaşayan öğrencilere ($\bar{X} = 7.42$) göre daha yüksektir. *Problem çözme becerisine ilişkin algıları*, öğrencilerin birlikte ve tek ebeveyn ile yaşama durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir [$t_{(1-497)} = 1.262$, $p < 0.05$]. Aileleri ile birlikte olan öğrencilerin problem çözme becerisine ilişkin algı düzeyleri ($\bar{X} = 8.50$), tek ebeveynle yaşayan öğrencilere ($\bar{X} = 8.14$) göre daha yüksektir. *Amaçlar faktörü* öğrencilerin birlikte ve tek ebeveyn ile yaşama durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir, [$t_{(1-497)} = 0.09$, $p < 0.05$]. Aileleri ile birlikte olan öğrencilerin amaçlar koruyucu faktör özelliği ($\bar{X} = 7.10$), tek ebeveynle yaşayan öğrencilere ($\bar{X} = 7.08$) göre daha yüksektir. *Eğitimsel beklentiler faktörü* öğrencilerin birlikte ve tek ebeveyn ile yaşama durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir [$t_{(1-497)} = 1.755$, $p < 0,05$]. Aileleri birlikte olan öğrencilerinin eğitimsel beklenti düzeyleri ($\bar{X} = 7.58$), tek ebeveynle yaşayan öğrencilere ($\bar{X} = 7.35$) göre daha yüksektir. Diğer koruyucu faktör özellikleri öğrencilerin birlikte ve tek ebeveyn ile yaşama durumuna göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir.

Tek ebeveyn İle Yaşayan Ergenlerin Cinsiyet Değişkenine Göre Koruyucu Faktör Farklılıkları

Tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerin koruyucu faktör özelliklerinin cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin t-testi sonuçları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4 Tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerin cinsiyet değişkenine göre t-testi sonuçları.

Koruyucu Faktörler	Değişken	n	\bar{X}	Ss	t	P
Okul içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler	Kız	57	20.35	6.02	0.24	0,20
	Erkek	39	21.77	5.31		
Okul içi etkinliklere katılım	Kız	57	9.89	3.05	0.39	0.36
	Erkek	39	10.41	2.62		
Çevresel ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler	Kız	57	18.37	4.96	0.93	0.44
	Erkek	39	18.28	4.68		
Arkadaş grubundaki ilgi	Kız	57	9.58	2.71	0.06	0.00*
	Erkek	39	8.54	2.55		
Arkadaş grubundaki yüksek beklentiler	Kız	57	6.91	2.79	0.37	0.15
	Erkek	39	7.41	2.80		
Ev içi ilişkilerde ilgi	Kız	57	9.21	2.49	0.36	0.00*
	Erkek	39	8.68	2.59		
Ev içi yüksek beklentiler	Kız	57	10.16	1.80	0.45	0.48
	Erkek	39	10.44	1.68		
Ev içi etkinliklere katılım	Kız	57	6.96	2.76	0.67	0.77
	Erkek	39	6.74	1.92		
Empati	Kız	57	9.84	2.25	0.12	0.00*
	Erkek	39	9.13	2.09		
Problem çözme	Kız	57	10.38	3.20	0.09	0.00*
	Erkek	39	11.66	3.52		
Öz yeterlik	Kız	57	6.61	1.28	0.68	0.15
	Erkek	39	6.72	1.15		
İş birliği ve iletişim	Kız	57	9.68	2.17	0.19	0.47
	Erkek	39	9.05	2.51		
Amaçlar	Kız	57	6.95	1.44	0.88	0.34
	Erkek	39	6.90	1.77		
Öz farkındalık	Kız	57	6.35	1.76	0.65	0.43
	Erkek	39	6.51	1.57		
Eğitimsel beklentiler	Kız	57	7.51	1.26	0.29	0.04*
	Erkek	39	6.87	1.81		

Arkadaş grubundaki ilgi koruyucu faktörünün cinsiyet değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$t_{(1-497)}=0.060$, $p<0.05$]. Kız öğrencilerin arkadaş grubundaki ilgi düzeyi ($\bar{X}=9.58$), erkek öğrencilere ($\bar{X}=8.54$) göre daha yüksektir. *Ev içi ilişkilerde ilgi koruyucu* faktörüne ilişkin algıların ergenlerin cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$t_{(1-497)}=0.36$, $p<0.05$]. Kız öğrencilerin ev içi ilişkilerde ilgi faktörüne ilişkin algı düzeyleri ($\bar{X}=9.84$), erkek öğrencilere ($\bar{X}=9.13$) göre daha yüksektir. Ergenlerin *empati* becerilerine ilişkin algıları da cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$t_{(1-497)}=0.12$, $p<0.05$]. Kız öğrencilerin empati becerilerine ilişkin algı düzeyleri ($\bar{X}=9.84$), erkek öğrencilere ($\bar{X}=9.13$) göre daha yüksektir. *Problem çözme becerilerine* ilişkin algıları cinsiyetlerine göre anlamlı

düzye farklılık gösterdiği belirlenmiştir [$t_{(1-497)}=0.09$, $p<0.05$]. Erkek öğrencilerin problem çözme becerilerine ilişkin algı düzeyleri ($\bar{X}=11.66$), kız öğrencilere ($\bar{X}=10.38$) göre daha yüksektir.

Tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerin diğer koruyucu faktör özellikleri öğrencilerin cinsiyetlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir

TARTIŞMA

Psikolojik Sağlık ve Ergen Gelişim Ölçeğinin Betimsel İstatistik Değerleri

Araştırmada kullanılan Psikolojik sağlık ve ergen gelişim ölçeğinin betimsel istatistik verileri incelendiğinde Gizir (2004) tarafından Türkçeye uyarlanan ve geçerlik güvenilirlik çalışmaları ile yapılan faktör analiz sonucunda ölçek 9 dışsal ve 7 içsel olmak üzere toplam 16 faktör olarak belirlenmiştir.. Bu çalışmadan elde edilen verilere açımlayıcı faktör analizi, temel bileşenler analizi ve varimax dik döndürme tekniği uygulanmış ve 8'i içsel, 7'si dışsal olmak üzere toplam 15 faktör elde edilmiştir. Psikolojik ölçme araçlarının psikometrik özellikleri grup spesifiktir yani ölçme araçlarının geçerlik ve güvenilirlik özellikleri örneklemden örnekleme değişkenlik gösterebilmektedir.

Psikolojik sağlık ve ergen gelişim ölçeğinin koruyucu faktör özellikleri şunlardır:

Dışsal koruyucu faktörler

Faktör 1 Okul içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler

Faktör 2 Okul içi etkinliklere katılım

Faktör 3 Çevresel ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler

Faktör 4 Arkadaş grubundaki ilgi

Faktör 5 Arkadaş grubundaki yüksek beklentiler

Faktör 6 Ev içi ilişkilerde ilgi

Faktör 7 Ev içi yüksek beklentiler

Faktör 8 Ev içi etkinliklere katılım

İçsel koruyucu faktörler

Faktör 9 Empati

Faktör 10 Problem çözme

Faktör 11 Öz yeterlik

Faktör 12 İş birliği ve iletişim

Faktör 13 Amaçlar

Faktör 14 Öz farkındalık

Faktör 15 Eğitimsel beklentiler'dir.

Okul içi ilişkilerde ilgi, yüksek beklentiler ve okul içi etkinliklere katılım.

Yoksul bir ailede doğmak, çocuklar için pek çok olanağın yoksun olmanın yanı sıra, okula gitmek yerine erken yaşta çalışmaya başlamak anlamına da gelmektedir (Kulca ve Korkmazlar-Oral, 2004).Yoksulluk içindeki ergenleri risk faktörlerinden koruyan ve olumlu sonuçlara ulaşmalarını sağlayan özellikler incelendiğinde (Bkz Tablo:12); okulun çok önemli bir faktör olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü okul gençlerin yaşamlarındaki ana unsurdur. Okuldaki yaşamları değerlendirildiğinde olumlu davranışlara sahip olan öğrencilerin, genel olarak iyi oldukları düşünülmektedir (Schmidt, Lunenburg, 1989; Schmidt, 1992; Akt; Yılmaz, 2007). Bu sebeple okul, bireyin yaşamında ve sosyalleşme sürecinde merkezi düzeyde bir öneme sahiptir. Diğer bir ifade ile

okul, aile kurumundan sonra, bireylerin toplumsal beklentilerine uygun sosyal davranış kazanmalarında ikincil sosyalleştirici bir unsur olarak önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Okul bir yandan, öğrencilere kazandırdığı mesleki beceri ve sosyal değer sayesinde onların yasallık düzleminde davranış geliştirmelerini sağlarken öte yandan da geleceğe ilişkin bir perspektif kazandırmak suretiyle illegal yönelimlerin önünü kesmeyi hedeflemektedir (Kızmaz, 2006).

Bu çalışmanın verileri incelendiğinde okul içi ilişkilerde ilgi, yüksek beklentiler ve okul içi etkinliklere katılım olumlu sonuçlara ulaşmada risk faktörlerini azaltan önemli dışsal koruyucu faktörler arasında olduğu görülmüştür. Bu bulgular Gizir (2004)'ün çalışması ile okul içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler açısından paralellik gösterirken, okul içi etkinliklere katılım açısından farklılaşmaktadır. Öğrencilerin bireysel farklılıkları dikkate alındığında, okulda etkinlik alanlarının çeşitlendirilmesi ve bu alanlara öğrencilerin katılımlarının sağlanması öğrencilerin okula yönelik aidiyetlerinin arttıracaktır. Bu alanlarda elde edilecek başarılar öğrencilerin risk faktörünün olumsuz etkilerini azaltacaktır.

Tek ebeveyn ile yaşayan ergenler açısından koruyucu faktör özellikleri incelendiğinde okul içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler Özcan (2005)'in çalışması ile paralellik göstermektedir. Tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerin aileleri ya da komşuları dışında okullarında öğretmenlerinin kendileri ile ilgilenmesi risk grubundaki ergenler için önemli bir koruyucu faktör özelliğidir. Ebeveynlerin birinden yoksun olan ergenler için öğretmenler kendilerine yardımcı olacak en önemli yetişkin unsurunu oluşturmaktadır. Öğretmenlerin, kendileri ile ilgilenmesi sorunları hakkında konuşması, girişimleri konusunda cesaret vermesi ya da girişimler sonucunda alınan sonuçlara yönelik destek vermesi, onları risk faktörlerine karşı koruduğu ortaya koymuştur.

Okul türü değişkenine göre incelendiğinde okul içi ilişkilerde ilgi, yüksek beklentiler ve okul içi etkinliklere katılım faktörü Fen Lisesi ve Anadolu öğretmen lisesi, Anadolu lisesinden olumlu yönde farklılaşmaktadır. Bu durum Fen ve Anadolu Öğretmen Liselerinin yatılı olmasından dolayı öğrenciler okulda daha fazla vakit geçirmeleri ve öğretmenleri ile daha yakın ilişki içinde olmaları ile açıklanabilir.

Çevresel ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler

Risk altındaki bireylere toplum tarafından sağlanan koruyucu ilişkiler ve yüksek beklentiler bireyin sıkıntılarının üstesinden gelmesi için önemli bir kaynak sunmaktadır (Bernard, 1999, Akt; Özcan, 2005). Çevresel ilişkiler de ilgi ve yüksek beklentiler koruyucu faktörü, öğrencilerin öğretmenlerin ya da ailelerinin dışında bir komşu ya da yetişkin kişinin kendisi ile ilgilenme durumu ve bu kişiler güven duyması ile ilgilidir.

Yoksulluk içindeki ve tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerin çevresel ilişkilerde ilgi ve yüksek beklentiler faktörünün güçlü olması yoksul çevrelerde komşuluk ilişkilerinin ve zor durumda olanlara yardımcı olma olgusunun halen varlığını sürdürebilmesindedir. Epöztürk, 2006 yılında gecekondu bölgesinde ve sosyo-ekonomik olarak yüksek bir sitede komşuluk ilişkilerini karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, gecekondu yerleşim alanında yaşayanların komşuluk ilişkilerin boyutu ve sıklığı, komşular arasında maddi ve manevi paylaşımların yaşanması ve kendilerini mahallenin bir parçası olarak görme ve ait olma bilinci ile hareket etme faktörleri yüksek oranlarda çıkmıştır. Risk faktörlerine karşı mevcut bir güç durumunda olan komşuluk ilişkileri ve paylaşım olgusunun harekete geçirilmesi ve koruyucu faktörler arasında yerini alması risk grubundaki ergenlerin olumlu sonuçlara ulaşması açısından son derece önemli görülmektedir.

Arkadaş grubundaki ilgi ve yüksek beklentiler

Arkadaş grubundaki ilgi ve yüksek beklentiler yoksulluk içindeki ve tek ebeveyn ile yaşayan ergenler için benzer özellikler göstermektedir. Her iki grupta da arkadaş grubundaki ilgi yüksek düzeyde koruyucu faktör özellikleri içerirken, arkadaş grubundaki yüksek beklentiler orta düzeyde koruyucu faktör özellikleri göstermektedir.

Ergen davranışlarının odaklandığı temel alanlardan biri arkadaş ve akranları ile ilişkileridir. Araştırmalara göre çocuğun varlık merkezi olan aile değerlerin öğretilmesinde ve kişisel güvenin kazandırılmasında, akran grubunun başarısına ulaşamaz (Demir, 2005). Yapılan araştırmalarda

ergenin, grup ortamında güç, aidiyet ve güven kazandığını göstermektedir. Tek başına yapamayacağını düşündüğü işlerini akranları ile birlikte karar vererek ortaklaşa yapmaya çalışır. Prestij edinme, serbestçe hareket ve benzeri davranışlar gruplarda kazanılırlar. (Horroks, 1965. Akt; Demir, Baran ve Ulusoy, 2006).

Arkadaş grubundaki ilgi ve yüksek beklentiler faktörü cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde yoksulluk içindeki ergenlerde, kızlar erkeklere oranla arkadaş grubundan daha fazla ilgi beklemektedirler. Bu durum kız öğrencilerin küçük ve sırdaş grupları oluşturmaları, erkek öğrencilerin ise daha büyük oyun grupları oluşturmaları ile açıklanabilir. Okullarda uygulanan sosyometri testlerinde de kız öğrencilerin 3-4 kişilik gruplar oluşturdukları erkeklerin ise 8-10 kişilik büyük gruplar oluşturdukları görülmektedir. Küçük gruplarda ilişkiler daha samimi olması sebebiyle ilgi ve beklenti düzeyinin de arttığını göstermektedir. Tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerde kız ve erkek grupları arasında arkadaş grubundan ilgi ve yüksek beklentiler faktörü bakımından bir fark bulunamamıştır. Tek ebeveyn ile yaşama ergenler için sıkıntı verici bir durumdur. Tek ebeveyn ile yaşama riskinin etkisini en aza indirmek için bu gruptaki ergenler, arkadaş gruplarından, kendileri ile ilgilenilmesini, sorunları hakkında görüşülmesini ve zor bir anında kendisine yardımcı olmasını beklemektedirler. Bu sonuç Özcan (2005)'ın çalışması ile paralellik göstermektedir.

Ev içi ilişkilerde ilgi, ev içi yüksek beklentiler ve ev içi etkinliklere katılım

Bu faktörler, öğrencilerin evlerinde birlikte yaşadıkları, ebeveynleri ya da herhangi bir yetişkinin kendisi ile ilgilenmesini ve aynı zamanda ergenin evde etkinliklere katılımını içermektedir.

Yoksulluk içindeki ergenlerin ev içi ilişkilerde ilgi ve yüksek beklenti düzeyi, yüksek; ev içi etkinliklere katılım ise orta düzeyde çıkmıştır (Bkz. Tablo:12). TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunun (1998) Türkiye gelenini kapsayan araştırmasında ailenin gelir düzeyi düştükçe ebeveynlerin çocuklara karşı olumsuz davranışlarının arttığı saptanmıştır. Aile içindeki olumsuz tutum öğrencilerin akademik anlamda başarıya ulaşmasını engellemektedir. Erbil, Divan ve Önder (2004) tarafından 750 ergen üzerinde yapılan çalışmada, ailede yeterli zaman ayrılan, karar alma sürecine katılan, arkadaş seçimine müdahale edilmeyen, özel hayatlarına saygı gösterilen, duygu ve düşüncelerini ifade etmelerine saygı duyulan ve bunun için uygun ortam oluşturulan ve kız-erkek ayrımı yapılmayan ailelere sahip ergenlerde diğerlerine göre benlik saygısı puanlarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, yoksulluk içindeki ergenlerin olumlu sonuçlara ulaşmada en önemli sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile içinde ergen ile ilgilenme ve ergenin ev içi etkinliklerine katılmasının teşvik edilmesi risk faktörünü olumsuz sonuçlarını azaltan ve olumlu sonuçlara ulaşmayı etkileyen önemli faktörlerden birisidir.

Şirvanlı-Özen (1999) tarafından yapılan bir çalışmada çatışma ve boşanmanın davranış ve uyum problemleri üzerindeki rolleri incelenmiştir. Eşler arasındaki uyumun anne-babalar tarafından değerlendirildiği bu çalışmada, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarının psikolojik problem düzeyleri ve kaygı düzeylerinin, çatışmasız anne-babaların çocuklarına oranla daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Boşanma, strese yol açmasına rağmen aileden gelen sosyal destek stresi azaltıp, olumlu sonuçlar çıkması sağlanabilir. En ağır şartlarda bile çocuğa sağlanan yüksek düzeyde anne babalık becerileri çocuğun uyumu için yeterlidir (Bernard 1991; Forgatch, Patterson ve Ray, 1996. Akt; Özcan, 2005). Çeşitli nedenlerden dolayı tek ebeveyn ile yaşama durumunda kalan ergenleri sağlamlık düzeylerinin arttırılması ve bu risk faktöründen en az düzeyde etkilenmelerini sağlamak amacı ile yapılacak çalışmalarda; birlikte olunan aile bireyi ile kurulacak ilişkinin kalitesi, boşanma sonrası ebeveynler arasındaki çatışmanın devam etme durumu, yaşanan ekonomik sıkıntılar, çocukları beraber yaşamadıkları ebeveyn ile görüşme sıklığı ve kalitesi son derece önem kazanmaktadır.

Empati

Hem tek ebeveyn ile yaşayan hem de yoksulluk içindeki ergenlerin içsel faktörler ile ilgili koruyucu faktör özellikleri incelendiğinde empati yeteneğinin yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmanın bulguları empatinin ergenleri risk faktörlerini azaltma da önemli bir etken olduğunu göstermiştir. Psikolojik olarak sağlam bireylerin önemli özelliklerinden biri de empatidir (Eminağaoğlu, 2006). Ceyhan (1993) ana-babaların empatik eğilim düzeylerini bazı değişkenler açısından incelemiştir. Sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olanların düşük olanlara göre empatik eğilim düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Empatinin çocuklara aile ortamında öğretilmediği bilinmektedir. Bu nedenle risk grubundaki öğrencilerin ailelerine yönelik yapılacak çalışmalarda, öğrencilerin risk faktöründen en az düzeyde etkilenmelerini sağlamak amacı ile empati eğitimleri düzenlenebilir. Empati eğitiminin amacı insanlarda varolan empati kurma yeteneğini geliştirme, böylece bireylerin birbirleriyle sağlıklı kişilerarası ilişkiler kurmalarına yardımcı olmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için araştırmacılar empati eğitim programı adı altında çeşitli yapılandırılmış programlar geliştirmişlerdir. Bireylerin empatik becerilerini geliştirmek için hazırlanan eğitim programlarının empatik tepkiyi içeren duygusal ve bilişsel yeteneklerin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Bunların yanı sıra bu programlar empati kurarken gerekli olan duyguları tanıma, değerlendirme ve adlandırma gibi bilişsel unsurları da içermektedir (Feshbach, 1979; Kalliopuska, 1992; Pecukonis, 1990, Akt; Yüksel,2004).

Yine hem tek ebeveyn ile yaşayan hem de yoksulluk içindeki ergenlerin cinsiyet değişkeni açısından empati düzeyleri incelendiğinde kızların erkeklere göre empati yeteneklerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgular daha önce yapılan araştırma bulguları ile tutarlılık göstermektedir (Yüksel, 2004, Eşel, 2005, Rehber, 2007. Güladağ, 2007).

Problem çözme

Problem çözme becerilerinin koruyucu faktör olarak etkililik düzeyi incelendiğinde, yoksulluk içindeki ergenlerde yüksek, tek ebeveynle yaşayan ergenlerde ise orta düzeyde olduğu görülmektedir. Kız ve erkek ergenler açısından incelendiğinde ise, erkek ergenlerin kızlara oranla algılanan problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Okul türü değişkeni açısından ise Fen ve Anadolu Öğretmen Liselerindeki öğrencilerin problem çözme algıları, Anadolu lisesi öğrencilerine göre daha yüksektir. Problem; hazır, anlık, çözüm tepkilerimizin olmadığı herhangi bir durumken, çözüm; farklı fikirler ya da olası çözümler arasından seçim yapmak eylemidir.

Psikolojik olarak sağlam bireylerin özelliklerinden biride problem çözme becerilerine sahip olmalarıdır (Norman, 2000, Akt; Özcan 2005). Korkut (2002), tarafından yapılan çalışmada, lise öğrencilerinin babalarını mesleklerine göre problem çözme becerileri incelenmiştir. Alt sosyo-ekonomik gruptaki (serbest meslek, apartman görevlisi, işçi, vb.) ebeveynlere sahip ergenlerin, üst sosyo-ekonomik gruptaki (avukat, hekim, mühendis. vb) ergenlere göre problem çözme becerilerini daha olumlu algıladıkları belirlenmiştir. Tek ebeveynle yaşayan ergenler de yine orta düzeyde problem çözme becerilerine sahip oldukları belirlenmiştir. Bu bulgu, ekonomik ve sosyal yönden zorluklar içinde yaşayanların, farklı durumlar ile başa çıkmada pratik çözüm yolları bulabildikleri ve bu anlamda ebeveynlerin çocuklarına model oldukları biçiminde yorumlanabilir.

Erkek ergenlerin problem çözme becerilerine yönelik algıları kızlara oranla daha yüksek çıkmıştır. Bu bulgu diğer araştırmalar ile paralellik göstermektedir (Korkut, 2002, Koray, Azar, 2008). Erkeklerin problem çözme becerilerini daha olumlu algılamaları, kültürel değerler açısından incelendiğinde, toplumsal rollerin farklılaşması ile açıklanabilir. Toplumsal anlamda erkeklerin daha fazla problem çözücü rol üstlenmeleri beklenmektedir.

Bu araştırma sonuçlarına göre, okul türü değişkeni açısından yüksek puanlar ile öğrenci alan okullardaki (Fen Lisesi ve Anadolu Öğretmen Lisesi) öğrencilerin, düşük puan ile öğrenci alanlara oranla, problem çözme becerilerine ilişkin algılarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Koray ve Azar (2008) tarafından yapılan çalışmada, fen bilimler alanındaki öğrencilerin problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğu, Korkut (2002) tarafından yapılan çalışmada süper lise öğrencilerinin problem çözme becerilerinin daha yüksek olduğu, yine Saygılı (2000), okul türü ile problem çözme becerisi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, Fen Lisesinden Meslek liselerine

doğru gidildikçe, öğrencilerin problem çözme becerileri konusunda kendilerini yetersiz algıladıkları sonucu bulunmuştur. Bunun durum sayısal beceriler ve mantıksal düşünme arasında olumlu ilişki olması ile açıklanabilir.

Özyeterlik

Psikolojik olarak sağlam bireylerin özelliklerinden biriside özyeterlik algısıdır. Araştırma sonuçlarına göre, hem yoksulluk içindeki ergenlerde hem de tek ebeveyn ile yaşıyan ergenlerde özyeterlik koruyucu faktör özelliği olarak yüksek düzeyde çıkmıştır. Cinsiyet ve okul türü değişkenine oluşturulan gruplarda anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Öz-yeterlik algısı, kişinin bir işi yapmak için gerekli becerilere sahip olduğu konusundaki inancıdır (Bandura, 1994, s.71; Akt, Köse, 2007). Bandura'ya göre öz-yeterlik inancı, yeteneklerimiz üzerindeki inanca dayanır ve belirli amaçlara ulaşmak için belirli bir davranışı organize etmek ve onu gerçekleştirmek için gereklidir (Kurbanoğlu, 2004).

Bu araştırmanın sonuçları Gizir (2005)'in çalışması ile farklılık göstermektedir. Psikolojik sağlamlık özelliklerine sahip ergenlerin, özyeterlik inançlarının yüksek olması, zorluklara rağmen çalıştıkları takdirde başarılı olabileceklerine inanmalarının bir göstergesidir. Risk grubundaki ergenlere başarabilecekleri sorumluluklar verilerek özyeterlik inançları yükseltilebilir.

İş birliği ve iletişim

Araştırma sonuçlarına göre, yoksulluk içindeki ve tek ebeveyn ile yaşıyan ergenlerde işbirliği ve iletişim, koruyucu faktör özelliği olarak yüksek düzeyde çıkmıştır. Cinsiyet ve okul türü değişkenlerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir. Ergenlerin kendi akranları ile birlikte çalışmaktan hoşlanması, farklı görüşlere sahip arkadaşları ile uyum içinde çalışması psikolojik sağlamlık için önemli koruyucu faktör özelliklerinden biridir. Okullarda, risk grubundaki ergenlerin diğer akranları ile birlikte çalışmalarını sağlayacak çalışma gruplarının kurulması onları buldukları risklere karşı koruyacak ve onların olumlu sonuçlara ulaşmalarını sağlayacaktır.

Amaçlar ve eğitimsel beklentiler

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, her iki risk grubundaki ergenlerde, amaçlar ve eğitimsel beklentiler koruyucu faktör özellikleri olarak yüksek düzeyde çıkmıştır. Cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde kızlar yönünde olumlu olarak farklılaştığı görülmektedir. Okul türü değişkenine göre ise Fen Lisesi ve Anadolu Öğretmen Lisesi öğrencilerinin amaçlar ve eğitimsel beklenti düzeylerinin daha yüksek olduğuna ulaşılmıştır.

Amaçlar ve eğitimsel beklentilerin yoksulluk içindeki ve tek ebeveyn ile yaşıyan ergenlerde yüksek olması, risk grubundaki ergenlerin bu olumsuzluklardan kurtulmak için, kendilerine gelecekleri konusunda bir amaç ve plan belirlemeleri şeklinde açıklanabilir. Özellikle Fen ve Anadolu Öğretmen Liselerinin üniversiteyi kazandırma oranlarının diğer ortaöğretim kurumlarına göre yüksek olması, bu öğrencilerin eğitimsel beklenti düzeylerinin yükselmesine neden olduğu şeklinde açıklanabilir.

Erkek ve kadınların duyguları işlemeleri farklıdır ve kadınlarda duyguların hatırlanması daha güçlüdür (Eşel, 2005). Kız ergenlerin erkek ergenlere oranla amaçlar ve eğitimsel beklenti düzeylerinin daha yüksek çıkması duygusallık düzeylerinin daha yüksek olması ve mevcut risk durumundan duygusal olarak daha çok etkilenmeleri sebebi ile ve buldukları orta öğretim kurumundan üniversite kazanıp kendi kazançları elde etme isteğinin daha fazla olması ile açıklanabilir. Risk grubundaki ergenlerin, gelecekleri konusunda gerçekçi amaçlar belirlemelerine yönelik yürütülecek rehberlik çalışmaları ile gelecek konusunda kaygılarının azaltılması sağlanabilir. Bu durum buldukları risk faktörlerinden en az düzeyde etkilenmelerini sağlayacaktır.

Öz-farkındalık

Araştırma sonuçlarına göre, hem yoksulluk içindeki ergenlerde hem de tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerde öz-farkındalık algısı, koruyucu faktör özelliği olarak yüksek düzeyde çıkmıştır. Cinsiyet ve okul türü değişkenine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermemektedir.

Öz-farkındalık kişinin kendisini ve diğerlerinin duygularını tanıma ve tanımla becerisi olarak tanımlanmaktadır (Luthar ve ark., 2000, Akt; Kuzucu,2006). Psikolojik olarak sağlam bireylerin özelliklerinden biride öz-farkındalık düzeyidir. Bireylerin kendi duygularını anlayabilmesi, herhangi bir faaliyeti neden yaptığını bilmesi öz-farkındalık düzeyinin yüksek olması ile ilgilidir. Risk grubundaki öğrencilerin öz-farkındalık becerilerine sahip olmaları ve bunu etkin bir şekilde kullanmaları yaşadıkları riskin olumsuz etkisini azaltacak ve olumlu sonuçlara ulaşmalarını kolaylaştıracaktır. Bu bulgular Özcan (2005)'in bulguları ile paralellik göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada tek ebeveyn ile yaşama riskine rağmen ergenleri olumlu sonuçlara ulaştıran koruyucu faktör özellikleri belirlenmiştir. Ev içi ilişkilerde ilgi, yüksek beklentiler ve ev içi etkinliklere katılım koruyucu faktör özellikleri tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerin, ailesi ile birlikte yaşayan ergenlere göre daha yüksektir. Problem çözme becerileri, amaçlar ve eğitimsel beklentiler koruyucu faktör özellikleri ise ailesi ile birlikte yaşayan ergenlerin, tek ebeveyn ile yaşayan ergenlere oranla daha yüksektir.

Tek ebeveyn ile yaşayan ergenlerin cinsiyet değişkenine göre oluşturulan gruplarda *arkadaş grubundaki ilgi, empati ve ev içi ilişkilerde ilgi* kızların oranları erkeklere göre daha yüksektir. Erkeklerin ise *problem çözme becerilerine* ilişkin algıları kızlara oranla daha yüksektir.

Bu bulgular ışığında gelecekte yapılabilecek araştırma ve uygulamalarla ilgili olarak şu öneriler sunulabilir:

Bu araştırmanın bulgularından yararlanılarak tek ebeveyn ile yaşama risk grubu içinde bulunan ergenlere yönelik belirlenen koruyucu faktörler çerçevesinde okul rehberlik servislerince çalışmalar yapılabilir.

Okulların rehberlik servislerinin, önleyicilik işlevinin bir gereği olarak bazı olumsuz durumlar ortaya çıkmadan ve bu olumsuz sonuçların öğrenciler üzerinde yaratacağı etki görülmeden, risk gruplarındaki öğrenciler ile çalışmalar yapılabilir. Gürkan tarafından üniversite öğrencilerine yönelik geliştirilen “yılmazlık eğitimi grup programı”nın sağlamlık düzeyinin artırılmasında etkili olduğu saptanmıştır. Bu programın ilköğretim ve ortaöğretim versiyonları hazırlanarak ve uygulayıcılara (psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı, psikolog) programın uygulaması hakkında eğitimler gerekli eğitimler verilerek ülke çapında yaygınlaştırılabilir.

Türkiye’deki boşanma oranlarındaki artışlar düşünüldüğünde hem bu risk grubundaki çocuklar için, hem de ülkemiz için sağlamlığın önemi daha da artmaktadır. Okullarda yapılacak çalışmalar ile bu öğrencilerin maruz kaldıkları risk faktörünün olumsuzluklarından etkilenme düzeyi en aza indirilerek kişiler arası ilişkileri iyi, sorumluluk sahibi, akademik başarısı yüksek, kendi yetenek ve kapasitelerinin farkında olan empatik, geleceğine yönelik planlamalar yapabilen ve problem çözme becerileri olan bireyler yetiştirilebilir. Araştırmanın önemli bulgularından birisi ergenler, okullarda öğretmenlerinin kendileri ile ilgilenmelerini ve sorunları hakkında konuşmalarını beklemektedirler. Okullarda rehberlik servisinin desteği ile ve tüm öğretmenleri katılımı ile çeşitli risk gruplarında olan öğrencilere yönelik çalışmalar yapılabilir.

Okul başarısının en önemli belirleyicilerinden birisi öğretmen ve veli etkileşimidir. Okulda öğretmenler tarafından kazandırılacak olumlu davranışlar, ayrılma nedeni ile yaşanan çatışmalar sebebi ile kolaylıkla bozulabilmektedir. Bu nedenle risk grubundaki ailelerinde çocukları ile olan ilişkileri konusunda eğitime ihtiyaçları vardır. Özellikle risk grubundaki çocukları aileleri çeşitli nedenlerle (okulda yardım maksatlı para isteme, boşanma nedeni ile kırsal kesimde kadının hareketlerini kısıtlaması, kendini toplumdan soyutlama, vb.) okula gelerek çocuğu hakkında bilgi alma ya da okullarda düzenlenen veli toplantılarına katılmada direnç göstermektedirler. Rehberlik faaliyetleri içinde yer alan ev ziyaretleri ile velilerde oluşan bu direnç kırılabilir ve veli ile okul arasında işbirliği kurulması sağlanabilir.

Bu araştırmada risk grubu olarak ergenlerin tek ebeveyn ile yaşama durumları seçilmiştir. Psikolojik sağlamlık konusunda diğer risk gruplarında da çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

Anctil, T.M., McCubbin, L.D., O'Brien, K., Pecora, P., (2007). An evaluation of recovery factors for foster care alumni with physical or psychiatric impairments: Predictors of psychological outcomes. *Children and Youth Services Review*. 29, 1021-1034.

Ceyhan, A. A. (1993). *Ana-Babaların Empatik Eğilim Düzeylerinin Bazı Değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Cumberland-Li, A., Einsberg, N., Reiser, M. (2004). Relations of children's agreeableness and resiliency to effortful control and impulsivity. *Social Development*. 13(2), 193-212.

Demir, N.,Ö., Baran, G.A. ve Ulusoy, D. (2005). Türkiye'de ergenlerin arkadaş-akran grupları ile ilişkileri ve sapmış davranışlar: Ankara örneklemi. *Bilig Dergisi*, 32, 83-108.

Eminağaoğlu, N. (2006). *Güç koşullarda yaşayan sokak çocuklarında dayanıklılık (sağlamlık)*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.

Epöztürk, L. (2006) *Komşuluk birimin oluşumunda bir araç olarak güvenlik kriterinin incelenmesi*. Örnek alan: Arnavutköy. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Üniversitesi. İstanbul.

Erbil, N., Divan, Z., Önder, P. (2006). Ergenlerin benlik saygısına ailelerinin tutum ve davranışlarının etkisi. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*. 10, 7-15.

Eşel, E. (2005). Kadın ve erkek beyninin farklılıkları. *Klinik Psikofarmoloji Bülteni*. 15(3), 138-152.

Gerenberg, M.T. (2006). Promoting resilience in children and youth: Preventive interventions and their interface with neuroscience. *New York Academy Of Sciences*. 1094, 139-150.

Gizir, C. A. (2004). *Academic resilience: an investigation of protective factors contributing to the academic achievement of eight grade students in poverty*. Yayınlanmamış doktora tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Gizir, C.A. ve Gül, A. (2006). Psikolojik sağlamlık ve ergen gelişim ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik alışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 26, 87-96.

Gizir, C.A. (2007). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve kuruyucu faktörler üzerine bir derleme alışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 28, 113-128.

Güldağ, S.(2007). *Düzce akırlar ilköğretim okulunda okuyan öğrencilerin ebeveynlerin empatik düzeylerinin ailelerinin sosyo-ekonomik yapılarına göre incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli

Gürėan, U. (2006). *Grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin yılmazlık düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gürėan, U. (2006). Yılmazlık Ölçeği (YÖ): Ölçek Geliştirme, Güvenirlik ve Geçerlik alışması, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 39(2). 45-74.

Kızmaz, Z. (2006). Okullardaki şiddet davranışlarının kaynakları üzerine kuramsal bir yaklaşım. *Cumhuriyet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Dergisi*. 30(1), 47-70.

Korkut, F., (2002). Lise öğrencilerin problem çözme becerileri. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*. 22,177-184.

Köse, İ. A., (2007). *Öğretmen özyeterlik algısı ölçeğinin yapı geçerliliğinin farklı gruplarda sınanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kurbanoğlu, S. (2004). Öz-yeterlik inancı ve profesyonelleri için önemi. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 137-152.

Olsson, C., Bond, L., Burns, J.M., Vella-Brodrick, D.A., Sawyer, S.M. (2003). Adolescent resilience: A concept analysis. *Journal of Adolescence*, 26, 1-11.

Olssons, A.C., Bond, L., Burns, J.M., Vella-Brodrick, D.A., Sawyer , S.M., (2003). *Journal of Adolescence*. 26, 1-11.

Osterling, K.L. ve Hines, A.M. (2006). Mentoring adolescent foster youth: Promoting resilience during develop mental transitions. *Child And Family Social Work*. 11, 242-253.

Özcan, B. (2005). *Anne-babaları boşanmış ve anne-babaları birlikte olan lise öğrencilerinin yılmazlık özellikleri ve koruyucu faktörler açısından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Rehber, E. (2007). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin empatik eğilim düzeylerine göre çatışma çözme davranışlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi. Sosyal Bilimler Üniversitesi, Adana.

Rodgers, B.K. ve Rose, H.A. (2002). Risk and resiliency factors among adolescents who experience marital transitions. *Journal Of Marriage And Family*. 64, 1024-1037.

Saygılı, H. (2000). *Problem çözme becerisi ile sosyal ve kişisel uyum arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Seccombe, K. (2002). “Beathing the odds” versus “Changing the odds” poverty, resilience and family policy. *Journal Of Marriage and Family*. 64, 384-394.

Siyez, D.M. (2006). *15-17 yaş arası ergenlerde görülen problem davranışların koruyucu ve risk faktörleri açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Terzi, Ş. (2005). *Öznel iyi olmaya ilişkin psikolojik dayanıklılık modeli*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Terzi, Ş. (2006). Kendini Toparlama gücü ölçeğinin uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 26, 77-84

Yılmaz, K. (2007). İlköğretim okulu 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin okul yaşamının niteliğine ilişkin görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 15(2), 485-490.

Yüksel, A. (2004). Empati eğitim programının ilköğretim öğrencilerin empatik becerilerine etkisi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 17(2), 341-354.